

УДК 347.454

С. В. Ківалов

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ У ДІЯЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ: ПРАВОВА ПРИРОДА І ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Здійснення теоретико-правового аналізу проблеми сутності процесуальних відносин щодо перегляду судових рішень визначило потребу їх сприйняття з позицій відповідних процесуальних форм. Саме такий підхід обумовлений наявністю теоретичного, прикладного та соціально-правового значення розвитку процесуальних відносин. Так, теоретичне значення дослідження процесуальної форми перегляду судових рішень полягає в опрацюванні та вдосконаленні понятійно-категоріального апарату, внаслідок чого є можливими системні зміни у процесуальному законодавстві. Прикладне значення такого наукового пошуку полягає у формуванні ефективної, законодавчо закріпленої моделі гарантування законності в адміністративному судочинстві, що, у свою чергу, обумовлює соціально-правове значення дослідження процесуальних форм перегляду судових рішень, яке полягає у посиленні юридичних гарантій реалізації прав, свобод, законних інтересів у публічно-правових відносинах суб'єктами, які не наділені владними повноваженнями.

Слід зазначити, що генезис наукового визначення сутності категорії «процесуальна форма» характеризується, насамперед, джерелами формування теоретичної конструкції, які стосуються діяльності державних органів, та поступовою трансформацією на вищий щабель узагальнення шляхом виокремлення категорії «юридичний процес». Проте власне змістовні ознаки процесуальної форми потребували подальшого опрацювання.

З урахуванням викладеного, слушним є встановлення тенденції формування терміна «процесуальні форми» та здійснення його конкретизації, враховуючи предметну спрямованість щодо відносин, пов'язаних із переглядом судових рішень адміністративними судами.

Науковий аналіз доцільно здійснити, враховуючи доктринальні положення, сформульовані В. М. Горшеньовим, про юридичний процес та його першочергову ознаку — вираження через операції з нормами права у зв'язку з вирішенням певних юридичних справ уповноваженими державними органами, їх посадовими особами тощо. Якщо юридичну справу розуміти широко — як певний результат, що прагне досягти особа, яка вчиняє юридично значущі дії, то категорію правової форми можна поширити не тільки на діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, як таких, що реалізують компетенцію, встановлену чинним законодавством, але й на діяльність суб'єктів, що не наділені владними повноваженнями, — фізичних та юридичних осіб. Маються на увазі випадки, коли вказані суб'єкти реалізують дозвільний принцип правового регулювання, тобто діють так, як не заборонено законом, але у межах закону. Це стосується, наприклад, питань реєстраційної діяльності, коли фізична чи юридична особа вчиняє сукупність

юридично значущих дій з метою здійснення реєстрації як суб'єкта підприємництва. У такому разі така особа вчиняє дії у формі, що підпадає під ознаки правової. Здобутки В. М. Горшенєва щодо ознак правової форми, а також обґрунтоване визначення категорії «правова форма» можуть бути покладені в основу визначення сутності та змісту процесуальної форми як різновиду правової форми [1].

А. О. Селіванов підкреслює доцільність виокремлення широкого змісту процесуальної форми. У такому розумінні процесуальну форму пов'язують з реалізацією демократичних принципів державного управління суспільством [2].

Поняття процесуальної форми виокремлювала О. Ф. Скакун. Вчена зазначала, що процесуальна форма — це система однорідних юридичних засобів, дій та операцій, визначених у процесуальному законодавстві і пропонуваніх учасниками юридичної діяльності для вирішення всіх питань, які виникають у юридичному процесі [3].

Значення процесуальної форми з точки зору розвитку теорії права підкреслюють автори підручника із загальної теорії держави і права, підготовленого за редакцією М. В. Цвіка, О. В. Петришина (2009). Учені зазначають, що процесуальна форма як наукова конструкція розкриває структурно-технологічну характеристику правової форми діяльності. Це система передбачених процесуальним правом юридичних засобів, дій та операцій, за допомогою яких урегульовуються питання, що виникають у юридичному процесі. Основу процесуальної форми становлять багаторазова повторюваність певних юридичних дій та операцій, способів та засобів їх здійснення, їх стабільність і навіть стереотипність за наявності відповідних суспільних відносин та передумов [4].

Узагальнюючи наведені думки вчених щодо сутності процесуальної форми, можна сказати, що процесуальна форма є вторинною і стосується реалізації матеріальних норм. При цьому вказувати на процесуальну форму можна тоді і тільки тоді, коли вона є проявом сукупності однорідних дій, спрямованих на досягнення конкретного матеріально-правового результату.

Отже, процесуальною формою як різновиду правової форми доцільно назвати зовнішній прояв (вияв) юридичних засобів, дій та операцій, які здійснюються уповноваженими особами (фізичними чи юридичними), спрямованими на реалізацію матеріальної норми. Сформульоване поняття процесуальної форми дозволяє підкреслити її правовий зміст та співвідношення із загальною категорією «правова форма».

Як зазначає В. С. Стефанюк, належна правова процедура — це застосування права судами відповідно до встановлених та санкціонованих державою юридичних принципів і процедур для гарантування та захисту конституційних та особистих прав людини і громадянина, у тому числі і юридичних осіб. Учений підкреслює, що основою європейського стандарту концепції процесуальної належної правової процедури є право на справедливий судовий розгляд, що гарантується ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. [5]. Отже, ознаками належної правової процедури визначено: а) суд як суб'єкт застосування; б) предметну спрямованість на застосування

права; в) регламентацію та встановлення державою; г) спрямованість на реалізацію публічно-правової мети.

Доктрину належної правової процедури було наведено щодо правозастосовної діяльності судів. Якщо поширити вказану доктрину на всі форми процесуальної діяльності уповноважених державних органів, то слід підкреслити диверсифікацію кінцевої мети застосування належної правової процедури. Так, якщо така процедура розглядається у контексті діяльності органів виконавчої влади як суб'єктів адміністративної юрисдикції у провадженні у справі про адміністративні правопорушення, то мету її застосування слід виокремити на підставі норми ст. 1 Кодексу України про адміністративні правопорушення [6]. Доктрину належної правової процедури можна застосувати щодо неюрисдикційних відносин за участі органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування. У такому разі її метою є гарантування реалізації громадянами, іншими категоріями фізичних осіб, що законно перебувають на території України, їхніх конституційних прав: на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23), відсутність привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 24), на право іноземців та осіб без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуватися тими самими правами і свободами, як і громадяни України (ст. 26) тощо. Зокрема, реалізація права на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом (відповідно до ст. 42 Конституції України [7]), передбачає легітимацію суб'єкта, який набуває такого права шляхом здійснення низки дозвільних процедур, згідно з чинним законодавством (реєстрації, ліцензування тощо).

Зважаючи на існування різної кінцевої мети застосування належної правової процедури, доцільно передбачити широке і вузьке розуміння процесуальної форми. У широкому розумінні процесуальна форма являє собою зовнішній прояв (вияв) юридичних засобів, дій та операцій, які здійснюються уповноваженими особами (фізичними чи юридичними), спрямованими на реалізацію матеріальної норми. Вузьке розуміння процесуальної форми передбачає визначення її змісту залежно від відповідної мети реалізації належної правової процедури.

Наявність різних цілей реалізації належної правової процедури у певних відносинах є підставою виокремлення різних процесуальних форм діяльності судів (адміністративних судів), позасудових відносин у сфері адміністративної юрисдикції, позитивної (неюрисдикційної) діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування. У зв'язку із цим загальне визначення сутності категорії «процесуальна форма», зважаючи на предметну спрямованість та суб'єктний склад відповідних процесуальних дій, має бути конкретизованим. Предметна спрямованість судового адміністративного процесу стосується розгляду адміністративних справ та постановлення адміністративним судом законного рішення, якими така справа вирішується по суті.

Слід зазначити, що застосування права адміністративними судами здійснюється тільки на підставі і в порядку, встановленому правовою нормою. Саме

норма права, за своєю природою, визначає модель можливої та необхідної поведінки суб'єктів, яка відповідає інтересам суспільства і держави [8]. У зв'язку із цим логічно вказати на те, що належна процедура, яка здійснюється у межах реалізації судової адміністративної юрисдикції, встановлена відповідними процесуальними нормами. Процесуальними нормами визначаються порядок і умови реалізації повноважень адміністративного суду, учасників судового адміністративного процесу. Сукупність процесуальних норм, якими вичерпно і послідовно регламентовано порядок реалізації судової адміністративної юрисдикції, являє собою юридичну конструкцію — процесуальну форму реалізації адміністративного судочинства.

Ознаку урегульованості належної правової процедури відповідними процесуальними нормами має бути враховано при уточненні визначення сутності процесуальної форми діяльності адміністративних судів.

Застосування критерію суб'єктного складу вчинення процесуальних дій у межах судового адміністративного процесу дозволяє вказати на процесуальну форму діяльності осіб, які беруть участь у справі (позивача, відповідача, третіх осіб, представників, органів та осіб, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб), інших учасників процесу (секретаря судового засідання, судового розпорядника, свідка, експерта, спеціаліста, перекладача). Як вірно зазначає О. В. Бачун, особливості правового статусу кожного суб'єкта адміністративного судочинства впливають на процесуальні форми реалізації їх інтересів у судовому адміністративному процесі. При цьому способи реалізації адміністративної процесуальної правосуб'єктності для різних суб'єктів адміністративного судочинства можуть наставати у різний час [9].

Якщо врахувати суб'єктний склад процесуальних дій, що здійснюються у межах судового адміністративного процесу, то можна виокремити процесуальну форму реалізації суб'єктами та учасниками процесу правового статусу. Такою формою доцільно назвати сукупність однорідних процесуальних дій, які здійснюються кожним суб'єктом (учасником) судового адміністративного процесу з метою досягнення конкретного результату, що впливає з мети участі у процесі і пов'язаний із сприянням у прийнятті правосудного рішення.

Наявність ознаки зв'язку юридичних засобів, дій та операцій із конкретним матеріально-правовим результатом є підґрунтям виокремлення процесуальних форм діяльності адміністративного суду залежно від результату такої діяльності.

У правовій доктрині спрямованість правового захисту визначено так. Г. П. Тимченко, посилаючись на Т. І. Ілларіонову, зазначає, що шляхом правового захисту відбувається: 1) відновлення первинного стану потерпілого; 2) припинення порушення шляхом позбавлення акта (події) сили «регулятивного» юридичного акта; 3) охоронно-забезпечувальний вплив шляхом створення додаткових правових умов для безперешкодного здійснення ущемлених прав та інтересів; 4) еквівалентна компенсація порушених прав. При цьому найбільш повно та всебічно захист прав та законних інтересів досягається за допомогою цивільно-правових способів [10].

Наведений підхід щодо визначення змісту права на захист стосується способів, передбачених цивільним процесуальним законодавством, що позначається на спрямованості реалізації такого права. Проте цивільно-правовий захист, як і захист у публічно-правових відносинах, що здійснюється адміністративними судами, належить до правосуддя, а тому мають місце спільні засади цивільного та судового адміністративного процесів. Зокрема, такими можна назвати припинення порушення, охоронно-забезпечувальний вплив. Якщо звернутися до визначення принципів указаних процесів у відповідних процесуальних кодексах — Цивільному процесуальному кодексі України [11] (далі — ЦПК України) та КАС України [12], можна вказати на наявність спільних за сутністю принципів, про що вже було зазначено у дисертаційному дослідженні Е. Ю. Шведа [13]: верховенство права (ст. 7 КАС України); законність (ст. 7 КАС України, ст. 2 ЦПК України); рівність усіх учасників процесу перед законом і судом (ст. 7 КАС України, ст. 5 ЦПК України); змагальність сторін, диспозитивність (ст. 7 КАС України, ст.ст. 10, 11 ЦПК України); гласність і відкритість процесу (ст. 7 КАС України, ст. 6 ЦПК України); забезпечення апеляційного та касаційного оскарження (ст. 7 КАС України, ст. 13 ЦПК України); обов'язковість судових рішень (ст. 7 КАС України, ст. 14 ЦПК України); державна мова судочинства (ст. 10 Конституції України, ст. 7 ЦПК України).

Якщо звернутися до доктринальних положень, сформульованих та обґрунтованих ученими щодо сутності правосуддя, можна вказати на фактичну тотожність за сутністю існуючих наукових підходів. Так, правосуддя сприймається особливою державною владною функцією, що здійснюється судом від імені держави шляхом розгляду й вирішення кримінальних, цивільних, адміністративних і господарських справ [14]. В юридичних довідкових та енциклопедичних виданнях правосуддя визначено або як форму захисту права судовою владою [15], або з позицій правозастосовної діяльності суду щодо розгляду та вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних та адміністративних справ з метою охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави [16]. Ознаками правосуддя названо: 1) суб'єктом правосуддя в державі може бути тільки суд; 2) завданням суду є розгляд і вирішення судових справ (цивільних, кримінальних, адміністративних, господарських); 3) метою судочинства є забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, суспільства і держави; 4) правосуддя здійснюється виключно за встановленою законом процедурою; 5) результатом правосуддя є судові рішення, яке має загальнообов'язковий характер для всіх органів, підприємств, установ, організацій, службових осіб та громадян і підлягає виконанню на всій території України [14], а також 6) здійснення на конституційних засадах; 7) процедури відправлення врегульовано на основі кодифікованих актів, які докладно регламентують порядок, процесуальну форму судового розгляду та рішень, які виносить суд; 8) судові рішення ухвалюються іменем України [17]. П. В. Вовк слушно обґрунтовує необхідність доповнення переліку ознак положенням про

призначення суду в механізмі держави — бути арбітром у спорах про право [18].

Вказані вище ознаки підтверджують наявність процесуальної форми відправлення правосуддя як універсального способу захисту прав, свобод, інтересів серед інших форм захисту. Про універсальність судового захисту зазначали вчені ще у 60–70-х рр. минулого століття [19, 20].

Що стосується адміністративної юстиції, то її ознаки сформульовано А. О. Селівановим: 1) це правосуддя, тобто діяльність спеціалізованих судів у процесуальній формі; 2) адміністративна юстиція полягає у розгляді й вирішенні спорів між громадянами, юридичними особами та суб'єктами адміністративної влади; 3) така юстиція розглядає справи з позицій верховенства права, які мають перевірятися судами щодо незалежності й обґрунтованості актів, владних дій (бездіяльності); 4) судове правозастосування процесуальних форм дослідження управлінських дій (актів) та реалізації владно-розпорядчих повноважень суб'єктами влади має за мету захист прав і свобод людини і громадянина [21].

Узагальнення вищенаведених теоретико-правових підходів щодо визначення сутності й призначення процесуальної форми, адміністративної юстиції, адміністративного судочинства дозволяє виокремити такі ознаки процесуальної форми діяльності адміністративних судів: а) є зовнішнім виявом юридичних засобів, дій та операцій, однорідність та послідовність здійснення яких проявляється у провадженні; б) урегульована адміністративною процесуальною нормою; в) полягає у застосуванні права адміністративними судами; г) результатом є постановлення (прийняття) судом законного рішення, яке має загальнообов'язковий характер для всіх органів, підприємств, установ, організацій, службових осіб та громадян і підлягає виконанню на всій території України; д) предмет судового рішення полягає у вирішенні спору про право у публічно-правових відносинах; ж) є універсальним способом захисту прав, свобод, законних інтересів у публічно-правових відносинах.

Отже, процесуальна форма діяльності адміністративних судів являє зовнішній вияв урегульованих адміністративною процесуальною нормою юридичних засобів, дій та операцій щодо застосування права адміністративними судами у порядку здійснення адміністративного судочинства як універсального способу захисту прав, свобод, законних інтересів у публічно-правових відносинах шляхом здійснення провадження, в результаті якого судом (суддею) постановляється (приймається) законне рішення, яким закріплюється вирішений по суті спір про право.

Сформульоване визначення є загальним і охоплює однорідні дії адміністративних судів першої інстанції, апеляційних адміністративних судів, Вищого адміністративного суду України як суду касаційної інстанції та суду першої інстанції по окремих категоріях справ адміністративної юрисдикції, Верховного Суду України, адміністративних судів при перегляді судового рішення за нововиявленими обставинами. Оскільки сутність процесуальної форми розкрито через провадження та їхню спрямованість, цілком доречним вбачається систематизація процесуальних форм діяльності адміністративних судів на такі

види: процесуальна форма провадження в адміністративному суді першої інстанції та процесуальні форми проваджень щодо перегляду судових рішень. Останні процесуальні форми поділяються на: апеляційне провадження, касаційне провадження, провадження щодо перегляду судових рішень Верховним Судом України, провадження за нововиявленими обставинами.

Визначаючи різницю між правом звернення до адміністративного суду за захистом у суді першої інстанції та правом на оскарження судових рішень та їх перегляд, слід звернутися до доктрини цивільного процесу. Зокрема, підкреслено, що право на оскарження судових рішень є похідним від права звернення до суду за захистом [22]. Враховуючи похідний характер проваджень щодо перегляду судових рішень та визначення процесуальної форми діяльності адміністративних судів, можна сформулювати поняття процесуальної форми перегляду судових рішень адміністративними судами.

Процесуальними формами перегляду судових рішень адміністративними судами доцільно визначити провадження, пов'язані з оскарженням судових рішень адміністративних судів, які є похідними від проваджень, пов'язаних із захистом прав, свобод, законних інтересів в адміністративних судах першої інстанції.

Слід зазначити, що ознака однорідності, яка дозволяє систематизувати певні дії, операції з нормами права, притаманна організаційним діям щодо забезпечення діяльності адміністративних судів (матеріально-технічного, фінансового, кадрового, інформаційного тощо), здійснення документообігу, організації діяльності апарату суду тощо. Проте не всі організаційні дії, що мають ознаку однорідності, реалізуються у процесуальній формі за належною правовою процедурою. Вказане стосується, зокрема, матеріально-технічного забезпечення, реалізації представницької функції Головою Верховного Суду України (відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 41 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [23]) тощо. Вказане означає, що організаційні форми діяльності адміністративних судів не завжди можуть бути правовими, а також мати процесуальні форми, які реалізуються за належною правовою процедурою. До правових організаційних форм слід віднести, насамперед, процедури кадрового забезпечення діяльності судів, функціонування автоматизованої системи документообігу. Таким чином, можна говорити про те, що організаційна діяльність щодо адміністративного судочинства здійснюється як в організаційних, так і в організаційно-правових формах.

Визначення процесуальної форми через зовнішній вияв певних послідовно здійснюваних дій, що впливає з їх урегулювання процесуальною нормою, є підґрунтям подальшого наукового пошуку у напрямку встановлення сутності процесуальних актів, якими закріплюються рішення, що приймаються під час здійснення судового адміністративного процесу, адже вони є предметом судового контролю законності відправлення правосуддя судами першої та апеляційної інстанцій.

Порівняння змісту визначень терміна «акт» у різному значенні, в тому числі виходячи із його правореалізаційної правової природи [13, 16, 24–28],

надає можливість зазначити, що визначення змісту акта, наведеного у Великому енциклопедичному юридичному словнику, підготовленому за загальною редакцією академіка НАН України Ю. С. Шемшученка, дозволяє охопити визначенням найширшу кількість дій, які вчиняє держава, у тому числі і шляхом судового захисту, у певній формі — формі акта. Тому, виходячи зі змісту зазначеного у Великому енциклопедичному словнику визначення поняття «акт юридичний», можна виокремити такі ознаки такого акта: а) є формою волевиявлення держави; б) через нього держава виражає свою волю та об'єктивує її; в) створює передумови узгодження із цією волею поведінки учасників суспільних відносин; г) є формально визначеною формою; д) містить обов'язкові для виконання приписи.

Отже, враховуючи доктринальне тлумачення сутності терміна «акт юридичний», його доцільно застосовувати тільки у разі встановлення форми вчинення юридично значущих дій держави в особі державних органів, їх посадових осіб.

При цьому слід зазначити, що іншою складовою запропонованого Е. Ю. Шведом терміна «акт-документ» є категорія «документ». Закон України «Про інформацію» визначає документ як матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі [29]. Тим самим у Законі України «Про інформацію» підкреслено функціональне призначення документа та змістовне навантаження за відсутності його персоналізації чи конкретизації.

У Словнику базової термінології з адміністративного права документ визначено як діловий папір, що виданий за підписом уповноваженої особи (осіб), має визначені реквізити і викладений у письмовій формі. Зазвичай документ підтверджує юридичний факт або право особи. Документом є також офіційне посвідчення особи (паспорт, посвідчення тощо); матеріальна форма одержання, зберігання, використання й поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носії [30].

Звернення до зазначеного вище Великого енциклопедичного юридичного словника дозволяє вказати на визначення у ньому змісту документа як матеріальної форми відображення, поширення, використання і зберігання інформації, яка надає їй юридичної сили. Документ може фіксуватися не лише на папері, але й на магнітних чи інших носіях, кіно-, відео- та фотоплівці. Характерною особливістю документа є те, що він матеріалізується лише у письмовій формі [13].

Зважаючи на предмет цього дослідження, серед наведених у Великому юридичному словнику, підготовленому за загальною редакцією академіка НАН України Ю. С. Шемшученка, класифікаційних ознак документа особливе значення мають ознаки: а) сфери застосування й призначення; б) повноважень суб'єктів прийняття; в) змісту. За ознакою сфери застосування й призначення документи поділяють на такі основні види: управлінські, організаційні, розпорядчі, довідково-інформаційні, контрактні, процесуально-правові. За ознакою повноважень суб'єктів прийняття документи поділяють на публічні (видають органи влади і громадські організації) та приватні (особисті заяви, клопотання,

рукописи тощо). За змістом публічні поділяють на закони, укази, постанови та інші нормативно-правові документи. Нормативно-правовими документами є: а) інструкції, накази, рішення та інші акти міністерств, комітетів, відомств центральних державних органів виконавчої влади, які відповідно до ст. 117 Конституції України підлягають реєстрації у порядку, встановленому законом; б) рішення голів місцевих державних адміністрацій, обласних, міських, районних та сільських рад у межах їх повноважень, визначених законодавством; в) судово-прокурорські акти (виконавчі листи, вироки, рішення, ухвали тощо); г) цивільно-правові акти (договори, заповіти, нотаріальні записи); д) фінансові документи (акредитиви, поліси тощо); е) документи статистичного, бухгалтерського обліку (акти документальних ревізій, баланси, грошові відомості тощо); ж) положення, статuti, рішення громадських організацій, які в установленому порядку підлягають реєстрації; ж) офіційне посвідчення особи (атестат, диплом, паспорт, трудова книжка тощо). Підкреслено, що саме реквізити документа — назва, заголовок, адресат, текст, підпис тощо — надають документу юридичної значущості. Серед вимог до складання та оформлення документа зазначають: достовірність; відповідність призначенню, формі; відсутність юридичних та граматичних помилок; укладання й завірення уповноваженою особою [13].

Враховуючи викладення змісту терміна «документ» в енциклопедичних та довідкових виданнях та узагальнюючи їх, можна назвати такі ознаки документа: а) є матеріальною формою відображення, поширення, використання і зберігання інформації; б) надає інформації юридичної сили; в) фіксується на різних носіях, але матеріалізується у письмовій формі; г) підтверджує юридичний факт чи право особи, а також офіційне посвідчення особи; д) має реквізити — назва, заголовок, адресат, текст, підпис тощо, які надають йому юридичної значущості; ж) відповідає вимогам: достовірність; відповідність призначенню, формі; відсутність юридичних та граматичних помилок; укладання й завірення уповноваженою особою.

Спиралючись на класифікацію документів, наведену у Великому енциклопедичному юридичному словнику, підготовленому за загальною редакцією академіка НАН України Ю. С. Шемшученка, можна зазначити, що ті процесуальні акти, які приймаються при перегляді судового рішення, відносяться до процесуально-правових, публічних, судово-прокурорських актів.

Не заперечуючи у цілому проти наведеної у Великому енциклопедичному юридичному словнику класифікації, слід зазначити, що поза нею залишилась низка документів, які використовуються при вчиненні процесуальних дій деякими учасниками судового адміністративного процесу в цілому та при перегляді судових рішень, зокрема. Вказане стосується, наприклад, журналу судового засідання, ведення якого передбачене ст. 42 КАС України; клопотань осіб, які беруть участь у справі; виписки з матеріалів справи тощо. Таким чином, класифікація документів, яка запропонована у Великому енциклопедичному юридичному словнику, не є остаточною і потребує подальшого удосконалення. При цьому більш докладно має бути здійснено класифікацію публічних процесуальних документів.

Якщо встановити відповідність ознакам юридичного акта формам юридично значущих дій, які вчиняються при перегляді судових рішень, то під ці ознаки підпадають форми дій, які вчиняють такі учасники судового адміністративного процесу: 1) суд (суддя) як представник держави, що виконує державну функцію відправлення правосуддя; 2) деякі категорії законних представників, насамперед тих, які визначені ст. 60 КАС України: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокурор, органи державної влади, що діють як органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб; 3) інші учасники адміністративного процесу: секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, що діють як представники держави.

Процесуальний статус судового розпорядника як особи, яка виконує державну функцію, яку віднесено КАС України до групи інших учасників судового процесу, не розглядається, зважаючи на те, що ним не приймаються та від його імені не подаються процесуальні акти до головуючого у судовому засіданні. Відповідно до ч. 2 ст. 64 КАС України, судовий розпорядник: 1) забезпечує належний стан зали судового засідання і запрошує до неї учасників адміністративного процесу; 2) оголошує про вхід суду до зали судового засідання і вихід суду з неї; 3) слідкує за дотриманням порядку особами, присутніми у залі судового засідання; 4) приймає від учасників адміністративного процесу та передає документи й матеріали суду під час судового засідання; 5) виконує розпорядження головуючого про приведення до присяги перекладача, експерта; 6) запрошує до зали судового засідання свідків та виконує розпорядження головуючого про приведення їх до присяги; 7) виконує інші розпорядження головуючого, пов'язані із забезпеченням умов, необхідних для розгляду адміністративної справи.

Оскільки форми закріплення процесуальних дій судом (суддею), Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, прокурором, органами державної влади у судовому адміністративному процесі, іншими учасниками адміністративного процесу підпадають під ознаки акта та під ознаки документа, то форми закріплення зазначеними суб'єктами дій доцільно назвати актами-документами. Форми закріплення процесуальних дій учасниками судового адміністративного процесу, які не представляють державу і не виконують державних функцій, доречно назвати документами.

Процесуальні акти-документи доцільно визначити як юридично закріплену форму волевиявлення держави у процесуальних відносинах із приводу відправлення правосуддя у справах адміністративної юрисдикції, в яких установлено приписи, обов'язкові для виконання адресатами.

Документами можна визначити матеріальну форму відображення, поширення, використання і зберігання інформації, що надає їй юридичної сили, яка підтверджує юридичний факт чи право особи в адміністративних процесуальних відносинах із приводу адміністративного судочинства, а також офіційне посвідчення особи, та має формально визначені реквізити, які надають документу юридичної сили. Категорією, яка дозволяє об'єднати поняття акта-

документа та документа, є категорія процесуального акта. Враховуючи результати здійсненого аналізу сутності актів-документів, документів, їх відповідні ознаки, можна сформулювати поняття процесуальних актів, конкретизуючи його відповідно до предмета дослідження.

Отже, процесуальні акти при перегляді судових рішень є правовими формами процесуальних дій суду та учасників відповідного процесу перегляду, через які держава об'єктивує свою волю щодо контролю законності під час відправлення правосуддя, а ті учасники, які не здійснюють державних функцій (тобто не є суб'єктами владних повноважень), захищають свої права, свободи та законні інтереси.

Враховуючи, що категорія «правова форма» підкреслює правову сутність процесуальних актів при перегляді судових рішень, що проявляється в наявності правових наслідків їх прийняття (постановлення), і є загальною, доцільно уточнити видову належність цих актів.

Виокремлення процедурної форми актів, які приймаються (постановляються) судом, учасниками судового адміністративного процесу, здебільшого має умовний характер, проте дозволяє підкреслити локальний характер дій, пов'язаних з оформленням таких актів.

Отже, до процедурних форм у системі правових форм функціонування адміністративного судочинства віднесено акти, якими закріплюються дії суду, учасників судового адміністративного процесу, у тому числі — і при перегляді судових рішень.

Враховуючи цей висновок, можна остаточно сформулювати поняття процесуальних актів при перегляді судових рішень. Такими визначено різновид правових форм — процедурні форми процесуальних дій суду та учасників відповідного процесу перегляду, через які держава об'єктивує свою волю щодо контролю законності під час відправлення правосуддя, а ті учасники, які не здійснюють державних функцій (тобто не є суб'єктами владних повноважень), захищають свої права, свободи та законні інтереси.

В основу класифікації процесуальних актів, які приймаються та використовуються (подаються) у процесі перегляду судових рішень, покладено ознаку необхідності юридичного оформлення шляхом забезпечення викладення за формально визначеними правилами, у тому числі — за наявності реквізитів:

- тих, що потребують належного оформлення;
- тих, що такого оформлення не потребують.

Слід також сказати про необхідність класифікації актів у сфері судового адміністративного процесу в цілому та при перегляді судових рішень, зокрема, за ознакою належності до зазначеного процесу. За цієї ознакою доцільно виокремити два види актів:

- процесуальні;
- позапроцесуальні (організаційні).

Здійснення такої класифікації актів певною мірою виходить за межі предмета цього дослідження, однак її здійснення дозволяє виокремити ті акти, які використовуються з метою організації відправлення правосуддя адміністратив-

ними судами на будь-якій стадії судового адміністративного процесу. Зазначене стосується, наприклад, актів, що приймаються у процесі функціонування автоматизованої системи документообігу суду, відповідно до ст. 15–1 КАС України [12]. Це акти, які пов'язані з реєстрацією вхідної та вихідної кореспонденції; реєстраційна заява; акт, в якому закріплюється визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи тощо.

До процесуальних актів, які потребують належного юридичного оформлення, можна віднести такі:

всі акти, які приймає суд у процесі відправлення правосуддя (постанови, ухвали);

документи, які підтверджують повноваження представника;

документи, які посвідчують право експерта надавати експертні висновки;

висновок експерта (ст. 66 КАС України);

документи, які посвідчують кваліфікацію спеціаліста;

документи, на підставі яких адміністративний суд відкриває провадження у справі адміністративної юрисдикції, а також у зв'язку з переглядом такої справи;

документи, які використовуються під час підготовчого провадження та в процесі розгляду справи, у тому числі — й у зв'язку з переглядом судового рішення;

документи, які використовуються при виконанні судового рішення.

Отже, правові форми діяльності адміністративних судів доцільно поділити на процесуальні та організаційно-правові. Процесуальні форми, у свою чергу, поділено на дві підгрупи: власне процесуальні (провадження) та пропедурні форми. Підгрупу власне процесуальних форм становлять такі провадження: в адміністративному суді першої інстанції та щодо перегляду судових рішень (апеляційне провадження, касаційне провадження, провадження щодо перегляду справ Верховним Судом України, провадження за нововиявленими обставинами). Процедурними формами названо акти, якими закріплюються дії суду, учасників судового адміністративного процесу, у тому числі — й при перегляді судових рішень. До організаційно-правових форм віднесено, зокрема, кадрове забезпечення діяльності судів, функціонування автоматизованої системи документообігу суду. Слід зазначити, що організаційна діяльність у галузі адміністративного судочинства не завжди реалізується у правовій формі, на відміну від процесуальної та пропедурної форм, які завжди є правовими.

Література

1. Горшенёв В. М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе [Текст] / Горшенёв В. М. — М. : Юрид. лит., 1972. — 256 с.
2. Селіванов А. О. Верховенство права в конституційному правосудді: Аналіз конституційної юрисдикції [Текст] / Селіванов А. О. — К.; Х. : Акад. прав. наук України, 2006. — 400 с. — С. 146.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права [Текст] : підручник / Скакун О. Ф. — К. : Алерта; ЦУЛ, 2011. — 524 с. — С. 489.

4. Загальна теорія держави і права [Текст] : підручник / [М. В. Цвік, О. В. Петришина, Л. В. Авраменко та ін.] ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. — Х. : Право, 2009. — 584 с. — С. 402–403.
5. Стефанюк В. С. Судовий адміністративний процес [Текст] : монографія / Стефанюк В. С. — Х. : Фірма «Консум», 2003. — 464 с. — С. 35–36.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. [Електронний ресурс] // www.rada.gov.ua
7. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс] // www.rada.gov.ua
8. Теорія держави і права. Академічний курс [Текст] : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 688 с. — С. 366.
9. Бачун О. В. Правовий статус суб'єктів адміністративного судочинства [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Бачун Олег Володимирович / Інститут законодавства Верховної Ради України. — К., 2010. — 206 с. — С. 10.
10. Тимченко Г. П. Способы и процессуальные формы защиты гражданских прав [Текст] : дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.03 / Тимченко Геннадий Петрович / Націон. академія України ім. Я. Мудрого. — Х., 2002. — 205 с. — С. 31.
11. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. [Електронний ресурс] // www.rada.gov.ua
12. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. [Електронний ресурс] // www.rada.gov.ua
13. Швед Е. Ю. Процесуальні акти-документи у адміністративному судочинстві [Текст] : дис. ... кандидата юрид. наук: спец. 12.00.07 / Швед Едуард Юрійович / Харків. Націон. ун-т внутрішн. справ. — Х., 2009. — 207 с. — С. 21.
14. Судові та правоохоронні органи України [Текст] / [Ясинюк М. М., Кузьменко С. Г., Кройтор В. А. та ін.] ; за заг. ред. М. М. Ясинюка. — Суми : Вид-во «МакДен», 2008. — 280 с. — С. 25.
15. Юридический научно-практический словарь-справочник (основные термины и понятия) [Текст] / О. Ф. Скакун, Д. А. Бондаренко / под общ. ред. профессора О. Ф. Скакуна. — Х. : Эспада, 2007. — 488 с. — С. 294.
16. Великий енциклопедичний юридичний словник [Текст] / ред. Ю. С. Шемшученко. — К. : ТОВ «Вид-во «Юрид. думка», 2007. — 992 с. — С. 697.
17. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України [Текст] / [Захарова О. С., Ковальський В. С., Лукомський В. С. та ін.] ; відп. ред. В. Т. Маляренко. — К. : Юрінком Інтер, 2007. — 352 с — С. 70–71.
18. Вовк П. В. Захист прав, свобод та інтересів громадян в адміністративному суді першої інстанції [Текст] : дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.07 / Вовк Павло В'ячеславович / Одеська націон. юрид. академія. — О., 2009. — 202 с. — С. 39–40.
19. Воложанин В. П. Несудебные формы разрешения гражданско-правовых споров [Текст] / Воложанин В. П. — Свердловск : Ср.-Уральское книжное изд-во, 1974. — 202 с. — С. 33.
20. Чечот Д. М. Субъективное право и формы его защиты [Текст] / Чечот Д. М. — Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. — 72 с. — С. 53.
21. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. — Т. 2 : Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення [Текст] / за заг. ред. Ю. П. Битяка. — Х. : Право, 2008. — 576 с. — С. 374.
22. Курс цивільного процесу [Текст] : підручник / [В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. — Х. : Право, 2011. — 1352 с. — С. 374.
23. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. [Електронний ресурс] // www.rada.gov.ua
24. Сучасна правова енциклопедія [Текст] / [Зайчук О. В., Кошпilenko О. Л., Оніщенко Н. М. та ін.] ; за заг. ред. О. В. Зайчука; Ін-т законодавства Верховної Ради України. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 384 с.
25. Основи адміністративного судочинства в Україні [Текст] : навч. посіб. / за заг. ред. Н. В. Александрової, Р. О. Куйбіди. — К. : КНТ, 2009. — 248 с.
26. Миколенко О. І. Теорія адміністративного процедурного права [Текст] : монографія / Миколенко О. І. — Х. : Бурун Книга, 2010. — 336 с.

27. Коломоець Т. О. Тлумачення актів адміністративного законодавства [Текст] : монографія / Т. О. Коломоець, О. І. Костенко. — Запоріжжя : Запорізьк. націон. ун-т, 2011. — 200 с.
28. Коліушко І. Б. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України [Текст] / І. Б. Коліушко, Р. О. Куйбіда. — К. : Факт, 2003. — 536 с.
29. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. [Електронний ресурс] // www.rada.gov.ua
30. Словник базової термінології з адміністративного права [Текст] : навч. посіб. / за заг. ред. Т. О. Коломоець. — К. : Істина, 2010. — 240 с. — С. 65.

Анотація

Кивалов С. В. Процесуальні форми у діяльності адміністративних судів: правова природа і правове регулювання. — Стаття.

Стаття присвячена визначенню сутності і значення процесуальних форм у діяльності адміністративних судів.

Зміст категорії «процесуальна форма» розкривається у широкому та вузькому значенні. У широкому значенні процесуальна форма являє собою зовнішній вираз сукупності однорідних процесуальних дій щодо застосування права уповноваженими особами (юридичними та фізичними), які спрямовані на отримання конкретного результату, визначеного матеріальною нормою. У вузькому значенні процесуальна форма передбачає визначення її змісту в залежності від мети реалізації належної правової процедури.

Ключові слова: адміністративне судочинство, процесуальна форма, перегляд судових рішень, апеляційне провадження, касаційне провадження, додаткові гарантії законності.

Аннотация

Кивалов С. В. Процессуальные формы в деятельности административных судов: правовая природа и правовое регулирование. — Статья.

Статья посвящена определению сущности и значения процессуальных форм в деятельности административных судов.

Содержание категории «процессуальная форма» раскрывается в широком и узком смыслах. В широком смысле процессуальная форма является внешнее проявление совокупности однородных процессуальных действий по применению права уполномоченными лицами (физическими или юридическими), направленными на получение конкретного результата, определённого материальной нормой. Узкое содержание процессуальной формы предусматривает определение её содержания в зависимости от соответствующей цели реализации надлежащей правовой процедуры.

Ключевые слова: административное судопроизводство, процессуальная форма, пересмотр судебных решений, апелляционное производство, кассационное производство, дополнительные гарантии законности.

Summary

Kivalov S. V. Procedural forms in the administrative courts activity: legal nature and legal regulation. — Article.

The article is devoted to the definition of the essence and role of the procedural forms in the administrative courts activity.

A content of the category «procedural form» opens up in wide and narrow meanings. In wide meaning a procedural form shows by itself the external display of aggregate of the similar procedural operating under application of law by the authorized persons (physical or legal), directed on the receipt of concrete result, defined by a material norm. Narrow maintenance of procedural form is foreseen by determination of its maintenance depending on the proper purpose of realization of the proper legal procedure.

Keywords: administrative legal procedure, procedural form, courts' decisions review, appellate procedure, causational procedure, additional guarantees of legality.